

Trudności z wychowaniem

Proste pytanie: jak chcę wychować swoje dziecko, wcale nie jest proste. Bo dzisiaj zbyt często skupiamy się na strategiach wychowania, które wydają się nam atrakcyjne i zapominamy zastanowić się nad tym, co najważniejsze – jakie są cele wychowania, do których my, rodzice, w wychowaniu zmierzamy i co możemy zmienić w sobie na każdym etapie rozwoju dziecka

TEKST Marta Majorczyk / ILUSTRACJA Agnieszka Waligóra

W

ychowanie można rozumieć jako kształtowanie wszystkich właściwości dziecka: umysłowych, uczuciowych i wolicjonalnych. W węższym znaczeniu oznacza kształtowanie charakteru dziecka, dokonywanie zmian w jego rozwoju czy wspomaganie go. Zatem to wieloetapowy, wielowymiarowy i długofalowy proces ze strukturą, zasadami, celami i kierunkami. Zachodzi między wychowawcą a wychowankiem, składa się z ciągów, określonych zbiorów działań wykonanych przez wychowawcę (rodzica, dorosłego), a skierowanych w stronę dziecka (wychowanka).

Te działania powinny być ciągłe i dokładnie przemyślane. Co trzeba więc wiedzieć o wychowaniu? Jak robić to dobrze?

Nie ma idealnego przepisu na proces wychowania. W oczekiwaniu na dziecko zadajemy sobie pytanie: „Jakim będę rodzicem?”. Odpowiadamy sobie życzeniowo: „Bardzo dobrym”, „Lepszym od moich rodziców”. Staramy się przygotować do tego wyzwania - planujemy działania, wyposażamy się w niezbędne przedmioty, słuchamy rad, korzystamy z poradników. Jednak sprawa nie jest prosta - w procesie wychowania dziecka nie

Zasady zamiast recepty

Jak podkreśla Carl Honoré w książce „Pod presją”, nie ma gotowej recepty na wychowanie dzieci w XXI w. Mamy jedynie kilka podstawowych zasad, o których warto pamiętać:

- Dziecko powinno się czuć bezpieczne i kochane.
- Dziecko wymaga rodzicielskiej uwagi i czasu, bez żadnych wstępnych warunków.
- Dziecko musi znać granice (innych osób).
- Dziecko ma mieć przestrzeń, gdzie może popełniać błędy i ponosić ryzyko.
- Dziecko powinno spędzać więcej czasu na dworze i w ruchu.
- Nie można stale porównywać dziecka z innymi i nieustannie oceniać jego postępów.
- Dziecko ma jeść zdrowo.
- Dziecko ma mierzyć wyżej niż posiadanie markowego gadżetu.
- Dziecko ma mieć miejsce dla siebie.

można opierać się na metodzie prób i błędów. Dostępne poradniki czy webinary prezentują różnorodne podejścia do wychowania dziecka, często wzajemnie się wykluczające. Są też na różnym poziomie uszczegółowienia. Rodzice, szczególnie świeżo upieczeni, gubią się w gąszczu atrakcyjnych strategii wychowawczych.

Refleksja nad wychowaniem

Trudność może stanowić odróżnienie samej refleksji nad wychowaniem od koncepcji i metody wychowania. Refleksja o wychowaniu pojawia się w chwilach zatrzymania się, jest początkiem trwałej zmiany wynikającej z głębszego zrozumienia. Na przykład rodzicielstwo bliskości (RB) to refleksja nad procesem wychowania oparta na teorii więzi, wypracowanej m.in. przez J. Bowlby'ego w latach 60 XX w. Twórcami tej refleksji

są William i Martha Sears, pediatra i pielęgniarka, autorzy „Księgi rodzicielstwa bliskości” (1993). Ideą RB jest branie pod uwagę dziecka, jego potrzeb, odrzucenie sztywnej podręcznikowej metody behawioralnej opieki i pielęgnacji małego dziecka, która dominowała w XX w. Rodzicielstwo bliskości zakłada siedem filarów: więź uczuciową podczas narodzin; karmienie piersią; noszenie dziecka; spanie blisko dziecka; wiarę, że płacz dziecka jest jego sposobem komunikacji; wystrzeganie się dziecięcych „treserów”; równowagę. Nie ma tu żadnej konkretnej metody i planu działania, jaki mają podjąć rodzice – każda rodzina jest inna, każde dziecko jest inne, różne są ich potrzeby.

Podstawą rodzicielstwa bliskości jest relacja między rodzicem a dzieckiem. Opiera się ona na wzajemnym szacunku i zaufaniu, bezpieczeństwie i wsluchiowaniu się w potrzeby obojga. RB zatem nie jest bezstresowym wychowaniem (coś takiego nie istnieje!), nie polega na ciągłym stawianiu dziecka na piedestale czy sytuacji, gdzie w rodzinie równowaga jest zachwiana. RB może być wyzwaniem dla tych rodziców, którzy potrzebują jasnych instrukcji i boją się polegać na własnej intuicji. (Polecamy artykuł o rodzicielstwie bliskości – na str. 30).

Ważna, lecz niezrozumiała dla wielu rodziców jest filozofia Jespera Juula, duńskiego terapeuty i pedagoga, znajdującego złoty środek między wychowaniem autorytarnym (władzą dorosłych nad dziećmi) a permissywnym (utożsamianym z wychowaniem bezstresowym). Jesper Juul popiera dojrzałe przywództwo dorosłego i dziecięcą kompetencję w relacji wychowawczej oraz szacunek i współdziałanie jako zasady procesu wychowania. Potrzeby dziecka traktuje się poważnie, uczy je poczucia wartości i pewności siebie, zamiast programować poprzez nakazy i zakazy. Zdaniem J. Juula należy „z dzieckiem po prostu być, zamiast wychowywać” w duchu konkretnego systemu wychowawczego (np. autorytarnego, demokratycznego, permissywnego).

Wiele miejsca Jesper Juul poświęcił dorosłemu (wychowawcy). W swojej książce „Rodzic jako przywódca stada” podkreśla, że to dorosły jest osobą, która ma dbać o budowanie więzi z dzieckiem opartej na zaufaniu. Wychowawca ma stawać się dla dziecka autorytetem, który nie wynika z faktu bycia rodzicem/dorosłym. Jednocześnie ważne jest jego poczucie własnej wartości, dobra znajomość samego siebie, szacunku i zaufania do siebie

Zasady zamiast recepty

Jak podkreśla Carl Honoré w książce „Pod presją”, nie ma gotowej recepty na wychowanie dzieci w XXI w. Mamy jedynie kilka podstawowych zasad, o których warto pamiętać:

- Dziecko powinno się czuć bezpieczne i kochane.
- Dziecko wymaga rodzicielskiej uwagi i czasu, bez żadnych wstępnych warunków.
- Dziecko musi znać granice (innych osób).
- Dziecko ma mieć przestrzeń, gdzie może popełniać błędy i ponosić ryzyko.
- Dziecko powinno spędzać więcej czasu na dworze i w ruchu.
- Nie można stale porównywać dziecka z innymi i nieustannie oceniać jego postępów.
- Dziecko ma jeść zdrowo.
- Dziecko ma mierzyć wyżej niż posiadanie markowego gadżetu.
- Dziecko ma mieć miejsce dla siebie.

można opierać się na metodzie prób i błędów. Dostępne poradniki czy webinary prezentują różnorodne podejścia do wychowania dziecka, często wzajemnie się wykluczające. Są też na różnym poziomie uszczegółowienia. Rodzice, szczególnie świeżo upieczeni, gubią się w gąszczu atrakcyjnych strategii wychowawczych.

Refleksja nad wychowaniem

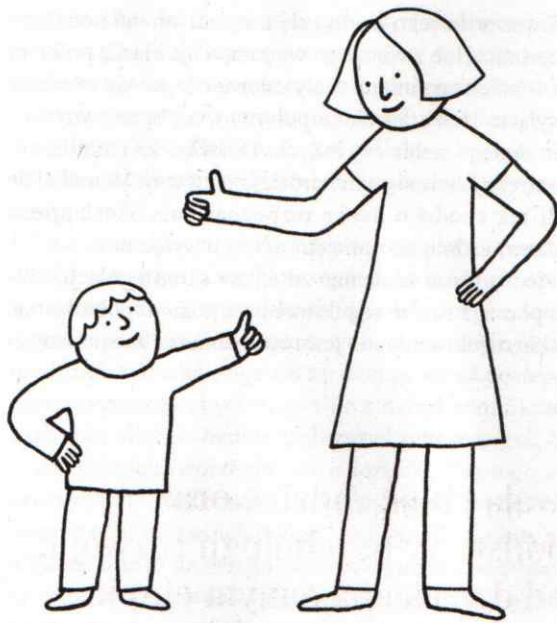
Trudność może stanowić odróżnienie samej refleksji nad wychowaniem od koncepcji i metody wychowania. Refleksja o wychowaniu pojawia się w chwilach zatrzymania się, jest początkiem trwałej zmiany wynikającej z głębszego zrozumienia. Na przykład rodzicielstwo bliskości (RB) to refleksja nad procesem wychowania oparta na teorii więzi, wypracowanej m.in. przez J. Bowlby'ego w latach 60 XX w. Twórcami tej refleksji

są William i Martha Sears, pediatra i pielęgniarka, autorki „Księgi rodzicielstwa bliskości” (1993). Ideą RB jest branie pod uwagę dziecka, jego potrzeb, odrzucenie sztywnej podręcznikowej metody behawioralnej opieki i pielęgnacji małego dziecka, która dominowała w XX w. Rodzicielstwo bliskości zakłada siedem filarów: więź uczuciową podczas narodzin; karmienie piersią; noszenie dziecka; spanie blisko dziecka; wiarę, że płacz dziecka jest jego sposobem komunikacji; wystrzeganie się dziecięcych „treserów”; równowagę. Nie ma tu żadnej konkretnej metody i planu działania, jaki mają podjąć rodzice - każda rodzina jest inna, każde dziecko jest inne, różne są ich potrzeby.

Podstawą rodzicielstwa bliskości jest relacja między rodzicem a dzieckiem. Opiera się ona na wzajemnym szacunku i zaufaniu, bezpieczeństwie i wsłuchiwaniu się w potrzeby obojga. RB zatem nie jest bezstresowym wychowaniem (coś takiego nie istnieje!), nie polega na ciągłym stawianiu dziecka na piedestale czy sytuacji, gdzie w rodzinie równowaga jest zachwiana. RB może być wyzwaniem dla tych rodziców, którzy potrzebują jasnych instrukcji i boją się polegać na własnej intuicji. (Polecamy artykuł o rodzicielstwie bliskości - na str. 30).

Ważna, lecz niezrozumiała dla wielu rodziców jest filozofia Jespera Juula, duńskiego terapeuty i pedagoga, znajdującego złoty środek między wychowaniem autorytarnym (władzą dorosłych nad dziećmi) a permissywnym (utożsamianym z wychowaniem bezstresowym). Jesper Juul popiera dojrzałe przywództwo dorosłego i dziecięcą kompetencję w relacji wychowawczej oraz szacunek i współdziałanie jako zasady procesu wychowania. Potrzeby dziecka traktuje się poważnie, uczy je poczucia wartości i pewności siebie, zamiast programować poprzez nakazy i zakazy. Zdaniem J. Juula należy „z dzieckiem po prostu być, zamiast wychowywać” w duchu konkretnego systemu wychowawczego (np. autorytarnego, demokratycznego, permissywnego).

Wiele miejsca Jesper Juul poświęcił dorosłemu (wychowawcy). W swojej książce „Rodzic jako przywódca stada” podkreśla, że to dorosły jest osobą, która ma dbać o budowanie więzi z dzieckiem opartej na zaufaniu. Wychowawca ma stawać się dla dziecka autorytetem, który nie wynika z faktu bycia rodzicem/dorosłym. Jednocześnie ważne jest jego poczucie własnej wartości, dobra znajomość samego siebie, szacunek i zaufania do siebie

Koncepcje wychowania ewoluują i noszą ślad epoki lub miejsca, w której powstały. Razem ze zmieniającymi się poglądami na wychowanie zmieniają się też oczekiwania stawiane wychowawcom

oraz umiejętność poważnego traktowania swoich wartości i granic poprzez asertywne mówienie dziecku „nie”.

Koncepcja wychowania

Trudność może sprawiać też obranie (właściwej/własnej) koncepcji wychowania, by dziecko mogło się w pełni rozwijać i stać się odpowiedzialnym i samodzielnie myślącym dorosłym. Wiąże się ona z wartościami, czyli naszymi przekonaniem, które uznajemy za ważne dla rozwoju dziecka i całej społeczności. Bierze też pod uwagę normy, czyli zasady postępowania, określające, jak mamy się zachować w różnych sytuacjach. Kładzie też

nacisk na cele - pożądane stany, które chcemy osiągnąć poprzez wychowanie. Realizuje się je poprzez metody i strategie wychowania.

Koncepcja wychowania może być związana z określonym podejściem do edukacji czy teorią. W podejściu behawioralnym zachowanie dziecka jest wynikiem uczenia się poprzez kary i nagrody, a w podejściu humanistycznym dziecko jest zdolne do rozwijania swojego potencjału i samorealizacji. Przykładowymi koncepcjami wychowania są: pedagogia Marii Montessori, wychowanie klasyczne, duński system wychowania (hygge), skandynawski styl wychowania (I Ur och Skur, wychowanie bezwarunkowe Alfie Kohna), brazylijski system „wszędzie z dzieckiem”. Koncepcje wychowania ewoluują i noszą ślad epoki lub miejsca, w których powstały. Razem ze zmieniającymi się poglądami na wychowanie zmieniają się też oczekiwania stawiane wychowawcom.

Wielość metod wychowywania

Wybór właściwych metod wychowania nie jest łatwy. Istnieje ich wiele, lecz brak pełnej ich klasyfikacji. Są typologie rozwojowe i takie, które uwzględniają mechanizmy psychologiczne leżące u podstaw skuteczności danej metody. Przez metodę rozumiemy systematyczny sposób postępowania wychowawcy, który zmierza do wywołania u dziecka aktywności własnej prowadzącej do realizacji celu wychowania.

Dużą popularnością wśród rodziców cieszą się: porozumienie bez przemocy (NVC), metoda self-reg czy pozytywna dyscyplina (PS). Pomagają utrzymywać i wzmacniać relację wychowawczą. Ta pierwsza pomoże wychowawcy empatycznie i konstruktywnie komunikować się z dzieckiem, druga pozwoli właściwie reagować na potrzeby dziecka i pomagać mu w radzeniu sobie ze stresującą sytuacją, natomiast trzecia pozwoli budować właściwą samoocenę u dziecka.

NVC to metoda oznaczająca empatyczną i konstruktywną komunikację. Rodzic i dziecko nawiązują ze sobą kontakt oparty na zrozumieniu i szacunku. Przewaga intelektualna i rozwojowa rodzica nad dzieckiem jest oczywista - to on stanowi model właściwej komunikacji. Twórcą tej NVC jest Marshall Rosenberg, twórca metody 4 kroków. Na początek należy odnieść się do faktów, do obserwacji związanych z danym wydarzeniem, następnie wyrazić uczucie, które pojawia się podczas komunikacji. Po trzecie, ważne jest wyrażenie swoich potrzeb

i sformułowanie jasnej, konstruktywnej prośby. Pamiętajmy tu, że dziecko jest pełnoprawnym uczestnikiem komunikacji, a zadaniem wychowawcy jest takie moderowanie rozmowy, by spełniała założenia porozumienia bez przemocy. Dziecko, praktykując z wychowawcą stosowanie tego rodzaju komunikacji, samo również się jej uczy. W wielu przypadkach wychowawca nie reprezentuje ani odbiorcy, ani nadawcy komunikatu, lecz jest moderatorem w kontaktach między dziećmi. W metodzie self-reg autorstwa S. Shankera patrzmy na zachowanie dziecka z właściwej perspektywy. „Proble-

Wówczas dziecko trudno się koncentruje na bodźcach z zewnątrz lub z własnego wnętrza. Pojawia się problem z ich przetwarzaniem. Mały człowiek łatwo się wówczas „wylacza” lub staje się impulsywny czy agresywny wobec samego siebie czy innych. Doświadcza nadmiernego stresu i staje się nań bardziej reaktywny. W metodzie self-reg chodzi o naukę rozpoznawania oznak stresu (alarm) i zdobycie umiejętności jego wyłączenia. Dziecko może rozwinąć zdolność samoregulacji, kiedy pomagamy mu regulować jego poziom pobudzenia. Takie regulowanie nie jest równoznaczne ze sprawowa-

Na proces wychowania dziecka wpływają oboje rodzice oraz charakter ich związku. Pomocne są podstawy psychologii rozwoju: radzą, czego można się spodziewać od dziecka na danym etapie. Ta wiedza tłumaczy, że pewne zachowania dziecka nie wynikają z naszych błędów wychowawczych, lecz z jego wieku czy dojrzewania układu nerwowego

matyczne” zachowania dzieci oznaczają, że doświadczają one nadmiernego stresu i brak im energii do przywrócenia równowagi. W ciągu dnia każdy człowiek przesuwa się w górę lub w dół po skali pobudzenia. Na skraj tej skali z jednej strony znajduje się zjawisko hamowania (odpoczynek, regeneracja), a na drugiej zjawisko pobudzenia (walka, ucieczka, przytłoczenie). Poziom pobudzenia lub spowolnienia potrzebny jest dla poszczególnych zadań i różni się w zależności od sytuacji i naszych zasobów. Kiedy wzrasta pobudzenie, wzrasta też zużycie energii, a kiedy pobudzenie spada, regenerują się nasze zasoby. Im większy poziom stresu u dziecka, tym trudniej jego mózgowi poradzić sobie z przechodzeniem pomiędzy tymi stanami. Dziecko nie może się odprężyć, więc tkwi w stanie nadmiernego lub zbyt małego pobudzenia. Trudno mu cokolwiek zacząć robić lub nie może usiedzieć na miejscu. W stanie chronicznego, nadmiernego lub zbyt małego pobudzenia, według S. Shankera, mózg przełącza się z fazy „uczenia się” na fazę „walki o przetrwanie”.

niem kontroli nad dzieckiem, lecz polega na tonowaniu stanów jego pobudzenia do czasu, kiedy nauczy się to robić samo. Tu ważne jest wsparcie dzieci w procesie nauki rozpoznawania stanu: niski poziom energii a wysoki poziom napięcia, a następnie radzenie sobie z nim. Pomogą np. techniki uważności. Dorosły wspierający dziecko w nauce samoregulacji powinien sam mieć świadomość własnych sposobów odzyskiwania równowagi i być uważnym na zachowanie dziecka, aby dopasować sposoby do jego potrzeb i możliwości. Uwaga - to nie rzeczy/sytuacje nas stresują, lecz ich interpretacja. Każdy z nas ma własną mapę sytuacji stresujących. Metoda self-reg pozwala na ich identyfikację i dobranie sposobów, by odzyskać równowagę. Pozytywna dyscyplina z kolei czerpie z psychologii indywidualnej Alfreda Adlera i pedagoga Rudolfa Dreikursa. Adler uważał, że poczucie niższości jest kluczowe w rozwijaniu osobowości człowieka. Determinuje jego zachowanie. Dziecko chce czuć, że przynależy i że jest ważne. Natomiast R. Dreikurs był psychiatrą i pedagogiem, ko-

rzystającym z założeń psychologii indywidualnej w praktyce, co pozwoliło zrozumieć przyczyny niegrzecznych zachowań u dzieci i zachęcić je do zachowań kooperacyjnych, bez stosowania kar i nagród. Na bazie nauk A. Adlera i R. Dreikursa Jane Nelson, psycholog i matka siedmiorga dzieci, stworzyła książkę „Pozytywna dyscyplina”.

J. Nelson uważa, że można stawiać na równi stanowczość i uprzejmość, a relacja wychowawcza może opierać się na porządku (granicach) i wolności (autonomii dziecka). Zdolność i kompetencje dzieci (bliskie Jesperowi Juulowi) zachęcają do tworzenia zasad postępowania wypracowanych wspólnie z dzieckiem. Skutek - dziecko chętnie będzie tych zasad przestrzegać, bo w procesie ich tworzenia dowiaduje się, dlaczego ich przestrzeganie jest ważne. Przy pozytywnej dyscyplinie dziecko uczy się swoich reakcji i emocji. Niekarane, ma większą szansę na osiągnięcie maksymalnej samooceny swoich umiejętności i siebie. Pogodzi się z porażkami, nauczy się mówić o swoich emocjach, uczuciach i potrzebach.

Istnieje wiele innych metod wychowania, a ich dobór powinien zależeć nie od panującej mody czy trendów, lecz od wieku i możliwości rozwojowych dziecka, relacji rodzic-dziecko, celów wychowania czy sytuacji.

Świadomy wychowawca

Zastanówmy się, co dla nas jest ważne i na kogo chcemy wychować nasze dziecko. Świadomy wychowawca bierze odpowiedzialność za cały proces. Przyjrzyjmy się więc swoim wartościom - czy żyjemy w zgodzie z tym, co myślimy i czujemy. Na proces wychowania dziecka wpływają oboje rodzice oraz charakter ich związku. Pomocne są podstawy psychologii rozwoju: radzą, czego można się spodziewać od dziecka na danym etapie. Ta wiedza tłumaczy, że pewne zachowania dziecka nie wynikają z naszych błędów wychowawczych, lecz z wieku czy dojrzenia układu nerwowego dziecka.

Trudno być wychowawcą w ciągle zmieniającym się świecie, czasem pozbawionym granic i wartości, przy szybkim tempie życia i jego wymaganiach. Zatrzymanie się i odpowiedź na pytania: „Dokąd zmierzam? Co jest dla mnie najważniejsze? Jak chcę wychowywać moje dziecko?” wywołuje czasem trudne uczucia. Jesteśmy pogubionym i zmęczonym pokoleniem wychowawców, co oddziałuje na nasze dzieci.

FOT. ARCHIWUM PRYWATNE

Spróbujmy w skupieniu zebrać informacje o swoim rodzicielstwie: określmy własne postawy rodzicielskie, które decydują o stylu wychowania; jakie są cele wychowania, do których w wychowaniu zmierzamy. Ich znajomość jest cenna, bo zdobywamy informacje o tym, co my jako wychowawcy możemy zmienić w sobie na każdym etapie rozwoju dziecka.

Dokonajmy rozróżnienia między sobą a dzieckiem (moje dziecko nie jest mną), bo niezdrowe pomieszanie osobowości oraz nierespektowanie granic własnych i dziecka nazywa się w psychologii symbiozą. Osobę symbiotyczną cechuje trudność w uznawaniu własnej autonomii, tożsamości; określa ona siebie przez relację z kimś drugim, ma ograniczone poczucie własnego ja i poczucie własnego działania.

W procesie wychowania ważne jest pogłębienie wglądu w sposób patrzenia na dziecko, jego zdolności i możliwości rozwoju. Podstawą będzie rozpoznanie etapu rozwoju, na którym dziecko się znajduje, znajomość dziecięcych potrzeb na tym etapie.

Na samym końcu określmy obszary, w których konieczna jest praca nad sobą. Te obszary to miejsca konfliktu czy dyskomfortu w relacji z dzieckiem. Bez pracy nad sobą jako wychowawcy nie można efektywnie pomóc wychowankowi przejść przez etapy rozwojowe, na których sami się zablokowaliśmy jako dzieci lub nastolatki. //

DR MARTA MAJORCZYK

pedagog, psycholog,
psychoterapeuta,
nauczyciel akademicki,
doradca rodzinny